

Zorn, Strindberg och fotografin – metod och experiment kring sekelskiftet.

För bildkonstnärerna betydde fotografins uppkomst runt 1840 både inspiration och motsättningar. Bland mycket annat bidrog kameran till nya sätt att se och komponera. Ett exempel är impressionismens metod att ”fånga ögonblicket” och använda nya vinklar och beskärningar. Samtidigt blev fotografin och måleriet konkurrenter, tydligt inom porträttgenren.

Bland det senare 1800-talets svenska målare användes fotografin inte sällan som direkt förlaga eller i skissarbetet. Anders Zorn, Carl Larsson och Bruno Liljefors är några välkända namn bland dem som utnyttjat kamerans olika möjligheter som skärpeförändringar och skildring av korta tidsutsnitt. Men man berörde det uppenbarligen sällan. Fotografins status under 1800-talet hade också varit skiftande. Traditionella institutioner som Akademien såg inte kameran som ett redskap för ”skön konst”.

Anders Zorn använde fotografiska förlagor både i sitt måleri och i grafiken, ibland också andras foton. Från 90-talet ägde han en egen kamera och ses som en bra fotograf. Framför allt var det i nakenstudierna som kameran kom till pass, särskilt för utomhusmotiven. Fotot var helt enkelt en ny teknik för Zorns iakttagelser och skisser, och innebar inget ”fuskande”. Från 1906 använde han fotografiet allt mer och målningarna Hemulå och Sandhamn har helt tillkommit efter foto. Av 28 etsningar med nakenmotiv har hela 23 stycken fotografisk förlaga.

Ett exempel på omvandling från fotostudie till etsning ses här intill, i Grunt från 1913. Här kan man närstudera Zorns sätt att etsa och se hur skickligt han utgår från den fotografiska ljusskildringen för att skapa ett nytt självständigt verk.

Det snapshotartade fotot har sin egen charm, med den lite blyga flickan som ler mot betraktaren över en lång vattenspegel. Man riktigt ”ser” Zorn bakom kameran. I etsningen är kompositionen förändrad och bilden som oftast i Zorns grafik spegelvänd mot förlagan. Båda kvinnorna med markerade skuggor är helt i bild, vattenytan beskuren. Motivet är koncentrerat, har blivit konst och arrangemang. Zorn skärper och renodlar fotots glidande kontraster ljus/skugga. Hans speciella etsningsstil – man talar ibland om ”skurar av streck” – är till synes skissartad, men med mycket säker behärskning av medlen. Klara dagar och mer eller mindre skuggade partier omväxlar, en kroppskontur kan skildras som öppen belyst yta eller med konturlinje. Zorn är en suverän skildrare av vatten; vågrörelser och speglingar, ibland räcker några linjer på rätt ställe. Både ljusskildringen och linjearbetets abstraherande drag har impressionistisk karaktär. Zorns store inspiratör var etsaren Rembrandt.

Zorn fotograferade under resor och även allmogen hemmavid, däremot inte sig själv. Idag känner man bara till ett enda fotografiskt självporträtt, förmodligen tillkommet som en slump under en fotosession med modell.

Annat var det med August Strindberg. Som konstnär var Strindberg av annat kynne än Zorn, litet av allkonstnär; författare, målare och naturvetenskapligt intresserad experimenterade han med kameran. Han gjorde en mängd fotografiska självporträtt, liksom bilder av barn och fruar. Ett sådant privat fotograferande var ovanligt vid denna tid. Självporträtten var ibland iscensatta; Strindberg som nihilist, som i en scen ur romanen Röda Rummet eller ”ett opponentfotografi av Den Förfärlige”.

Under tiden med Frida Uhl i Dornach, Österrike på 90-talet utförde han också en serie experimentella fotografier av himmelsfenomen, med månen, solen och andra himlakroppar. I anteckningar och protokoll beskrivs hur fotograferingarna gjordes utan lins och även helt utan kamera. Plåtarna exponerades helt enkelt liggande i framkallningsvätskan. Syftet med experimenten var att avslöja vår världsbild som en subjektiv synvilla.

Intressant är hur dessa experiment ansluter till Strindbergs expressionistiska måleri. Tidigare hade han också experimenterat med färgfotografi, men inte lyckats i någon högre grad. Men Strindbergs fotoexperiment utgör en portal mot framtiden inom såväl abstrakt bildkonst som inom fotografi.

Monica Larsson
utbildningssekreterare
Sveriges Konstföreningar